

FENOMÉN 2020: Komunita v mediálnom priestore

Anna Sámelová – Mária Stanková – Ján Hacek (Eds.)

UNIVERZITA KOMENSKÉHO V BRATISLAVE
2020

FENOMÉN 2020: Komunita v mediálnom priestore

Anna Sámelová, Mária Stanková, Ján Hacek (Eds.)

Táto publikácia je spolufinancovaná
Európskou úniou

Táto publikácia bola vytvorená s finančnou podporou Európskej únie a SlovakAid.
Jej obsah nemusí nutne reprezentovať pohľad donorov.

Partnerom projektu FENOMÉN 2020: Komunita v mediálnom priestore je Človek v ohrození, n. o.

© Autori: Pavel Bielik, Miroslava Čáčková (S. Františka, Ordo sancti Francisci), Mária Follrichová, Ján Hacek, Simona Hricišinová, Pavlína Chalupková, Peter Ivanič, Romana Javorčeková, Peter Kubinyi, Simona Mičová, Elena Petrová, Kristína Piatková, Magda Pospíšilová, Pavol Rankov, Terézia Rončáková, Anna Sámelová, Adam Solga, Mária Stanková, Romana Takáčová, Marija Vaitkutė, Ján Višňovský

Za jazykovú úpravu textov zodpovedajú autori.

Recenzenti:

Mgr. Jozef Adámať, PhD.

Mgr. Imrich Gazda, PhD.

© Vydavateľ: Univerzita Komenského v Bratislave vo Vydavateľstve UK v roku 2020
ISBN 978-80-223-4974-1

Obsah

- Fenómén 2020: Komunita v mediálnom priestore 5
Anna Sámelová
- Medziludské vzťahy a digitálna komunikácia: silné väzby, slabé väzby, online väzby 9
Pavol Rankov
- Online komunity ako producenti mediálnych obsahov 18
Anna Sámelová
- Traditional Media and Content Created by Non-Professionals: A Comparison 27
Marija Vaitkutė
- Community in Media Seen through Global Outlook 31
Peter Ivanič
- Komunita, ktorá by nemala mlčať 41
Adam Solga
- Migranti: homogénna „komunita“ alebo rôznorodí ľudia s príbehmi? Mediálna analýza pokrývania migrácie na Slovensku a porovnanie s Českou republikou 52
Pavína Chalupková – Peter Ivanič
- Antisystémoví voliči na Slovensku a ich dôvera v médiá 63
Ján Hacek
- Filantropická činnosť Georga Sorosa a koncepcia otvorenej spoločnosti 80
Simona Hricišinová
- Správy na hrane 91
Elena Petrová
- Niekoľko poznámok k podobám súčasnej politickej satiry na Slovensku 114
Ján Višňovský
- Z „kritického Parnasu“ k influencerom (Literárna kritika v čase sociálnych sietí) 124
Mária Stanková
- Komunikačná prax tvorcov podcastov a ich vplyv na recipientov 137
Kristína Piatková

Problematické javy v žurnalistike v oblasti rodovej rovnosti 146

Romana Takáčová

Urban exploration – súkromný priestor pre všetkých? 165

Romana Javorčeková

Novinárska etika a obraz komunity transrodových ľudí v slovenských
printových médiách 177

Peter Kubinyi

Rehoľné komunity na Slovensku a ich mediálne aktivity. S dôrazom na žánrovú skladbu
časopisu *Zasvätený život* 189

Terézia Rončáková – Miroslava Čáčková

Rusíni a Ukrajinci v slovenskom mediálnom priestore 204

Mária Follrichová

Zahraničnopolitická komunita v mediálnom priestore 225

Magda Pospíšilová

Rozvoj praktických zručností študentov masmediálnych štúdií 232

Pavel Bielik – Simona Mičová

Migranti: homogénna „komunita“ alebo rôznorodí ľudia s príbehmi? Mediálna analýza pokrývania migrácie na Slovensku a porovnanie s Českou republikou

Pavína Chalupková – Peter Ivanič

Abstrakt:

Žiadna komunita nie je čisto homogénnym útvarom. Napriek tomu, že určité atribúty majú ľudia z danej komunity spoločné, každý z jej členov má za sebou svoj individuálny príbeh. To sa týka aj „komunity“ migrantov. Po roku 2015 začali médiá prinášať viac informácií o tzv. migračnej kríze a fenoméne migrácie, pričom rámcovanie ich komunikátov bolo do istej miery založené práve na homogénnosti migrujúcich ľudí. Do akej miery si slovenskí novinári uvedomovali a reflektovali individualitu migrantov a ľudský rozmer migrácie a do akej miery ich prezentovali skôr ako akúsi „uclenú komunitu“ snažiacu sa dostať do Európy? Odpovede na takéto a viaceré iné otázky sme sa pokúsili získať prostredníctvom obsahovej analýzy článkov vybraných slovenských médií a rozhovorov s 12 novinármi. Do regionálneho kontextu sme tieto otázky zasadili porovnaním so situáciou v Českej republike, ktorá sa od Slovenska v mnohom líšila.

Kľúčové slová: migrácia, médiá, komunita, rámcovanie, diskurz

Abstract:

Migrants—Homogenous Community or Diverse People with Different Stories? Analysis of Coverage of Migration in Slovak Media and its Comparison with Czech Republic. No community is a monolith. Although members of a community may share certain characteristics, there is always an individual story behind each of them. This is also the case of the “community” of migrants. Since 2015, media have started to focus on content related to so-called migration crisis and the phenomenon of migration in general. While doing so they had a tendency to frame their outputs by the homogeneity of people on the move. To what extent did Slovak journalists realize and reflect the individuality of migrants and human dimension of migration, and to what extent did they frame those people only as a homogeneous community trying to reach Europe? We tried to look for the answers to these and other questions using content analysis of articles produced by six different Slovak media outlets and by analysis of interviews with 12 journalists. We also put these answers into regional context by making a comparison with the Czech Republic where we have observed quite many differences.

Keywords: migration, media, community, framing, discourse

Úvod

Hoci migrácia nepredstavuje z hľadiska histórie ľudstva nový fenomén a ide o jeden z najprirodzenejších javov vôbec, rok 2015 možno v migračnej tematike vnímať ako zlomový. V krajinách Európskej únie týmto rokom odštartovala tzv. migračná kríza¹ a pojmy „migrácia“ a „migrant“ vo verejnom (i mediálnom) diskurze nielenže z hľadiska frekvencie naberajú na obrátkach, zároveň oba pojmy prerastajú do celkom nových konotačných dimenzií. A tak hoci *de facto* nejde o nový fenomén, pre tzv. migračnú krízu atribút novosti istým spôsobom nadobúda.

Verejnoscť „ešte netušila“, čo si má o (staro)novom fenoméne a prichádzajúcich migrantoch myslieť – inými slovami, väčšina nevedela, ako má na túto skupinu ľudí, *de facto* menšinu, nahliadať. Zároveň platí, že ako ľudia z určitej sociálnej skupiny máme tendenciu vidieť iné skupiny jednoliatejšie a negatívnejšie, zatiaľ čo tú vlastnú skupinu vnímame ako rôznorodú a skôr kladnú. Sociálne skupiny mimo tej svojej „chce“ väčšina vždy vidieť negatívnejšie, zatiaľ čo vnímanie seba má skôr pozitívne tendencie². V kontexte týchto tendencií a zároveň skutočnosti, že ide o v istej rovine novú situáciu (v rámci starého fenoménu), je relevantné pýtať sa, akú rolu v tejto situácii zohrali médiá. Ak totiž platí, že „väčšinu toho, čo majority vedia a čomu veria o menšinách, získavajú cez diskurz a komunikáciu“,³ potom je relevantné zaujímať sa, ako sa médiá chopili roly spolutvorcu verejnej mienky prostredníctvom pokrývania témy migrácie. Hľadať odpoveď na túto otázku si kladie za cieľ aj predkladaný príspevok.

Príspevok vznikol na základe výskumu realizovaného v rámci mediálnej iniciatívy *Svet medzi riadkami*, v spolupráci s neziskovou organizáciou Človek v ohrození a Katedry žurnalistiky Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave. Jeho výsledky boli zverejnené na jeseň 2019. V rámci výskumu sme sa chceli bližšie pozrieť na to, akým spôsobom mediálna scéna na Slovensku uchopila tému migrácie (kvantitatívna časť) a ako vnímajú migráciu a migrantov samotní novinári (kvalitatívna časť). Konkrétne nás zaujímali odpovede na nižšie uvedené výskumné otázky.

¹ Pod migračnou krízou, známou aj ako utečenecká kríza, rozumieme obdobie, ktoré sa začalo rokom 2015 a vo väčšej miere sa skončilo v nasledujúcom roku. Týka sa primárne Európskej únie a krajín v jej susedstve (Srbsko, Macedónsko či Bosna a Hercegovina). Toto obdobie krízy je charakteristické prudkým nárastom počtu ľudí prichádzajúcich do Európy naprieč Stredozemným morom a po zemi smerom z Blízkeho východu. V danom období Európa dočasne nedokázala zaistiť nepriechodnosť svojich hraníc a zároveň zabezpečiť dostačujúce humanitárne podmienky pre ľudí, ktorí sa pokúšali dostať za jej hranice. Často sa spomína ako „takzvaná“, lebo jej definícia ako migračnej krízy je diskutabilná. Kritika obvykle smeruje k faktu, že skôr ako o migračnej kríze môžeme hovoriť o kríze politickej, podmienenej vzrastajúcimi migračnými pohybmi ľudí.

² BAUMAN, Zygmunt – MAY, Tim: *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha : Slon, 2010, s. 47.

³ VAN DIJK, Teun: Discourse and cognition in society. In CROWLEY, David – MITCHELL, David (Eds.): *Communication Theory Today*. Oxford : Pergamon Press, 1993, s. 113.

Hlavná výskumná otázka (HVO) a špecifické výskumné otázky (ŠVO)

HVO: *Ako médiá pokrývajú tému migrácie a migrantov?*

Keďže k skúmaniu HVO je možné pristúpiť viacerými spôsobmi, rozvineme jej formuláciu do špecifických výskumných otázok.

ŠVO1: *Aké témy súvisiace s migráciou dominujú v slovenských médiách?*

ŠVO2: *Kto dostáva najviac priestoru sa v slovenských médiách k migrácii vyjadrovať?*

ŠVO3: *Ako vnímajú migráciu novinári na Slovensku a v Českej republike?*

Teória rámcovania

Pri nastolovaní analytických východísk sme výskum postavili na teórii rámcovania (*framing*), ktorá popisuje, ako médiá vyberajú konkrétne aspekty reality a následne ich spájajú do naratívov, ktoré svojím konečným vyznením presadzujú istú interpretáciu reality, čím formujú spôsob jej vnímania u verejnosti⁴. Teória rámcovania spadá do teórie nastolovania agendy (*agenda-setting*), ktorá zdôrazňuje schopnosť médií (zámerne i nezámerne) vyzdvihovať isté udalosti a určovať poradie ich dôležitosti. Táto schopnosť vyzdvihovania pokrývaných tém je do istej miery prirodzená (žiadne médium nepokryje všetky udalosti na svete, z čoho vyplýva, že je prirodzene nútené pristúpiť k selekcii). Touto selekciou však médiá nadobúdajú moc nad publikom – môžu totiž ovplyvňovať, o čom bude publikum premýšľať⁵.

Teória rámcovania však ide ešte o krok ďalej – zatiaľ čo nastolovaním agendy médiá ovplyvňujú, aké témy budú v spoločnosti a verejnom diskurze relevantné, zarámčovaním a vpletením naratívnych štruktúr do obsahov mediálnych výstupov médií dokážu ovplyvňovať, ako bude publikum o týchto témach premýšľať. Mechanizmus, ako k rámcovaniu dochádza, popísali viacerí teoretici. Goffman poukazuje na skutočnosť, že pri rámcovaní informácií ide o zasadenie verejnej diskusie a jej prvkov do určitého existujúceho kontextu pojmov a symbolov postavených na tom, čomu už ľudia rozumejú. Zároveň podľa neho dávajú rámce diskurzu, štruktúru, a svetu okolo nás a našej roly v ňom určitý význam. Podľa Goffmana tiež platí, že „*pozorovatelia aktívne premietajú svoje referenčné rámce na svet vo svojom bezprostrednom okolí*.“⁶. Inými slovami, na existujúci svet si (obvykle nevedomovane) premietame svoje vopred dané predstavy o ňom. A médiá nám v tom môžu pomáhať, ale aj brániť.

Zároveň je nutné mať na pamäti, že médiá síce majú moc ovplyvňovať „čo“ (*agenda-*

⁴ ENTMAN, Robert: Media framing biases and political power: Explaining slant in news of Campaign 2008. [online]. In *Journalism: Theory, Practice and Criticism*, 2010, roč. 11, č. 4, s. 391.

Dostupné na internete: <<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1464884910367587>>. [cit. 2019-02-24].

⁵ REIFOVÁ, Irena et al.: *Slovník mediální komunikace*. Praha : Portál, 2004, s. 16.

McNAIR, Bobbio: *An introduction to political communication*. London : Routledge, 2018, s. 58-59.

⁶ GOFFMAN, Erving: *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston : Northeastern University Press, 1986, s. 39.

setting) a „ako“ (*framing*) myslíme svet, táto moc však nie je absolútna. Sociológ Robert Entman⁷ upozorňuje, že ich potenciálna sila sa ukazuje vtedy, keď publikum nemá vopred vyhranený názor na daný jav. Práve vtedy sú médiá tými aktérmi, ktorí disponujú veľkým priestorom vo formovaní verejnej mienky.

Skúmaním rámcovania témy migrácie a migrantov sme tak aspoň čiastočne schopní vedieť, ako o nej a o nich verejnosť premýšľala. Tendenciu, akú pri premýšľaní o iných sociálnych skupinách spoločnosť má, sme opísali vyššie. A to, či nás v nej médiá utvrďujú, alebo sa naopak snažia migrantov vykreslovať s ľudskou tvárou a nie ako jednoliatu homogénnu komunitu, ukážeme v analytickej časti predkladaného príspevku. Skôr, než k nej pristúpime, sa oboznámime s metódami, akými sme sa k odpovediam na výskumné otázky dopracovali.

Zber dát a metodologický rámec: Obsahová analýza textu

Vyššie uvedené výskumné otázky sme zodpovedali pomocou kvantitatívnej (ŠVO 1–2) a kvalitatívnej (ŠVO3) obsahovej analýzy textu. Na kvantitatívnu časť analýzy sme určili časový rámec 1. máj – 31. august 2018. Analyzovali sme obsah s migračnou tematikou v šiestich slovenských celoštátnych mienkotvorných médiách, z toho v troch prípadoch išlo o tlačene médiá (denníky *SME* a *Pravda* a týždenník *Plus 7 dní*), v ďalších troch o online médiá (*Hospodárske noviny/hnonline.sk*, *Denník N/dennikn.sk* a *aktuality.sk*).

Konkrétne médiá sme pritom vyberali tak, aby sme dokázali zmapovať online i tlačene mediálny priestor a zároveň, aby dáta pochádzali z čo najširšieho mediálneho spektra s ohľadom na ich hodnotové nastavenie. Z výskumnej vzorky sme zároveň zámerne vynechali bulvárne a tzv. dezinformačné médiá. Články sme zhromaždili pomocou online nástroja na monitoring médií *Newton Media*, a to zadaním kľúčových slov *migrácia*, *azyl*, *cudzinci* a *utečenci*. Kódovali sme 937 článkov, pričom pri kódovaní sme zvolili deduktívny prístup⁸ – vopred sme si určili kategórie kódov, ktoré sme chceli sledovať.

Cieľom kvalitatívnej časti výskumu bolo porozumieť motiváciám tých, ktorí sprostredkovávajú vnímanie témy migrácie publiku, a teda majú možnosť ovplyvňovať verejnú mienku a vnímanie. Ako zdroj dát nám pritom poslúžili pološtruktúrované rozhovory, ktoré sme realizovali v čase od marca do júla 2019 s dvanástimi novinármi z rôznych častí mediálneho spektra – zahrnuli sme doň prevažne šéfredaktorov a editorov zahraničných sekcií z printových i online médií, nevynechali sme ani

⁷ ENTMAN, Robert: Media framing biases and political power: Explaining slant in news of Campaign 2008. [online]. In *Journalism: Theory, Practice and Criticism*, 2010, roč. 11, č. 4, s. 391. Dostupné na internete: <<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1464884910367587>>. [cit. 2019-02-24].

⁸ Tento prístup neumožňuje pracovať vo výskume „s otvorenou hlavou“, teda priebežne vytvárať a zachytiť čo najviac kódov – skúma len vopred stanovené premenné. Je však vhodnejší pre veľký počet prípadov, umožňuje efektívnu komparáciu a takto realizovaný výskum sa ľahko replikuje. Viď napr. SEMETKO, Holli – VALKENBURG, Patti: Framing European politics: A Content Analysis of Press and Television News. In *Journal of Communication*, 2000, roč. 50, č. 2, s. 94-95.

rozhlasové a televízne médiá. Zastúpené pritom boli súkromné aj verejnoprávne médiá. Predlohou pre rozhovory bol zoznam otázok a tém, ktoré sme v rámci interview s respondentmi prebrali, pričom pri kladení otázok a ich poradí bola zachovaná istá voľnosť tak, aby respondentom bolo umožnené čo najlepšie vyjadriť ich vlastný pohľad na skúmané oblasti.

Tematicky sme sa zamerali na niekoľko oblastí, pričom pre potreby tohto výskumu to boli najmä otázky spojené s prístupom novinárov k téme migrácia (ich prvý kontakt so skúmanou témou; prečo je téma migrácie pre nich zaujímavá; aké zdroje pri pokrývaní témy migrácie používajú) a otázky spojené s postupmi práce s článkami o migrácii v redakciách (napr. rozlišovanie pojmov migrant–utečenec–žiadateľ o azyl a akým spôsobom sa toto rozlíšenie určilo). Rozhovory sme zaznamenávali pomocou audio-nahrávacieho zariadenia a následne anonymizovali, prepísali do textovej podoby a analyzovali v programe QDA Miner Lite formou kvalitatívnej obsahovej analýzy. Paralelne s výskumom na Slovensku sa realizoval v rovnakom metodologickom rámci český výskum, v tomto bode preto môžeme pristúpiť aj k porovnaniu novinárskych výpovedí v oboch krajinách⁹.

Mediálny diskurz o migrácii na Slovensku

To, ako bola migrácia na Slovensku rámcovaná, si môžeme zodpovedať viacerými spôsobmi, keďže rámcovanie médiami sa deje na rôznych úrovniach – od výberu témy, výberu respondentov do mediálnych výstupov až po analýzu volby jazykových prostriedkov (používanie potenciálne dehumanizujúcich metafor, výskyt humanizujúcich označení a pod.).

Naše výskumné otázky primárne otvárajú prvé dve spomenuté kategórie. Sledovaním toho, aké (1) témy sa v súvislosti s migráciou najviac objavovali, môžeme čiastočne odhadovať motivácie novinárov (ktorých skúmanie prehĺbime v kvalitatívnej časti výskumu), ale aj to, cez aké rámcujúce témy verejnosť migráciu vníma. Analýza (2) dominujúcich respondentov zas ukáže, komu médiá dávali najväčší priestor sa vyjadrovať k téme migrácie a cez akú perspektívu potom mohla verejnosť migráciu primárne vnímať.

Dominujúce témy

Zo skúmaných tém (*terorizmus, kriminalita, situácia na trhu práce, príčiny migrácie, popis azylových procesov, popis integračných procesov*) sa v súvislosti s migráciou písalo najviac (15 % článkov) o kriminalite (napr. nelegálne prekročenie hraníc, výtržnosti a pod.). Je pritom nutné dodať, že v skúmanom čase boli na slovenskej mediálnej scéne diskutované dve udalosti, ktoré sme zahrnuli pod rámec kriminalita: únos vietnamského diplomata za možnej asistencie Ministerstva vnútra SR (v čase nami ohraničeného časového úseku sa objavili nové dôkazy) a zabitie Henryho Acordu,

⁹ Výskum českej analýzy zahŕňal šiestich respondentov, pričom títo kopírovali široké mediálne spektrum – printový denník aj týždenník, online médium, rádio aj televíziu; pochádzali z redakcií venujúcich sa zahraničným i domácim témam.

Filipínčana žijúceho na Slovensku, ktorého s následkom smrti dokopal miestny obyvateľ. Viac než dve tretiny článkov s rámcom kriminalita sa týkalo práve týchto dvoch udalostí.

Druhou najviac zastúpenou témou bola *situácia na trhu práce* (10 %) ¹⁰. Média sa venovali najmä téme potreby zjednodušenia podmienok pre ľudí, ktorí chcú prísť pracovať na Slovensko, nakoľko slovenský pracovný trh v niektorých odvetviach trpel nedostatkom ľudí (napríklad v zdravotníctve).

Publikum si svoje predstavy o migrácii mohlo vytvárať aj prostredníctvom článkov, ktoré im poskytovali širší, komplexnejší pohľad na fenomén, napríklad tie, ktoré hovorili nielen o dôsledkoch, ale aj o *príčinách migrácie* (8 %). Ľudia s migračným pozadím totiž prichádzali do Európy z najrôznejších dôvodov: v ich krajinách zúrila vojna, prípadne sa vyskytovala politická, spoločenská či ekonomická nestabilita; hľadali lepšie pracovné uplatnenie; v krajine ich pôvodu bola nízka životná úroveň či vysoká miera korupcie a pod. Rovnaký podiel tvorila aj téma týkajúca sa *integračných procesov*. Čitatelia a čitateľky sa tak dozvedeli aj o tom, ako rôzne krajiny integrujú prichádzajúcich ľudí, ako ich začleňujú do pracovného procesu a spoločnosti všeobecne. Ostatné témy tvorili menšie zastúpenie, pričom *terorizmus* sa vyskytoval najmenej zo všetkých skúmaných tém ¹¹.

Dominujúci respondenti

Druhou úrovňou rámcovania, ktorou sme sa v našom výskume zaoberali, bola analýza priestoru, aký médiá dávali jednotlivým typom respondentov. Skúmali sme pritom niekoľko vopred daných kategórií respondentov – migranti, odborníci na migráciu,

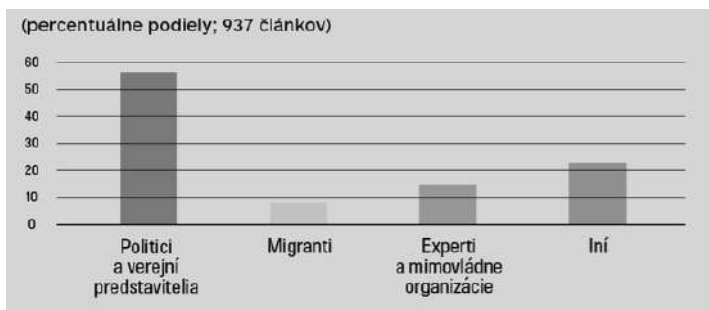
¹⁰ Trh práce ako častú tému čiastočne potvrdzujú aj zastúpenie národnosti (tejto rovine rámcovania sa v tomto príspevku podrobnejšie nevenujeme), ktoré sa v článkoch s priamou zmienkou o migrantoch objavovali. Najčastejšie zastúpenými národnosťami boli s približne rovnakými percentami sýrska, ukrajinská a filipínska, nasledované srbskou či afganskou (s podielmi pod 10 percent). Práve obyvatelia a obyvateľky Ukrajiny a Srbska prichádzajú na náš pracovný trh, Filipíny sa vo výbere ocitli pre už spomínané zabitie migranta Henryho Acordu. Šlo o markantný rozdiel oproti výsledkom v Českej republike, kde dominovali národnosti z Blízkeho východu (napr. Sýrčania sa v článkoch českých médií vyskytovali 2,5-krát tak často ako v slovenských).

¹¹ Asi polovica všetkých článkov nie je pre náš deduktívny prístup zakódovaná konkrétnymi témami. Počas analýzy sme si však niektoré z nich zapísali, aby sme dokázali poskytnúť komplexnejšiu odpoveď. Ďalšími častými témami boli protiimigračné zákony prijaté v Maďarsku v júni 2018, ku ktorým sa slovenské médiá v komentároch vyjadrovali kriticky, prípadne dávali vo svojich výstupoch priestor kritickým hlasom, napr. mimovládny ľudskoprávnym organizáciám. Ďalej sa objavovali správy o samite Európskej únie k riešeniu migrácie spolu s odmietaním migračných kvót krajinami Vyšehradskej štvorky. Témou bol aj rozpočet EÚ, v ktorom sa európski politici snažili zohľadniť štáty ako Taliansko či Grécko, najviac dotknuté tzv. migračnou krízou, a naopak uberali vnútrozemským štátom, vrátane Slovenska. Keďže sme sa týmito témami nevenovali analyticky, len zmienime, že väčšina médií sa v komentároch vyjadrovala kriticky k odmietaniu povinných kvót a poukazovala na skutočnosť, že princíp dobrovoľnosti prijímania migrantov nebude funkčný. Častými boli aj rámce ako euroskepticizmus, xenofóbia a populizmus. Média v súvislosti s nimi upozorňovali, že migrácia sa zneužíva politikmi na naháňanie politických bodov a šírenie strachu. Výskyt tohto posledného rámca je čiastočne potvrdený vo výpovediach samotných novinárov a novinárok, ktorým sa venujeme nižšie.

silové rezorty, mäkké rezorty, ostatní politici, úrady, mimovládne organizácie a represívne orgány.

Čitatelia nami vybraných médií si počas skúmaného obdobia utvárali svoje predstavy o migrácii predovšetkým na základe výpovedí politických predstaviteľov a úradníkov domácich či medzinárodných inštitúcií (objavili sa v 57 % všetkých článkov). Migrácia tak bola na Slovensku pokrývaná v prvom rade politicky. Ďalšie najviac zastúpené boli hlasy odborníkov, odborníčov a mimovládnych organizácií, ktoré sa migrácii dlhodobo venujú (15 % všetkých článkov). Samotní aktéri migrácie – migranti – dostali priestor na vyjadrenie v 6 % všetkých skúmaných článkov.

Výber respondentov a respondentiek vychádza aj z možnosti slovenských médií. Malé redakcie s obmedzenými finančnými prostriedkami umožňujú pokrývanie migrácie predovšetkým „od stola“ (potvrdili nám to aj novinári vo výskumných rozhovoroch – viď nižšie). Aj túto skutočnosť je nutné brať na vedomie pri analýze toho, ako médiá informovali a informujú o migrácii.

Graf č. 1 – Výskyt respondentov vo všetkých skúmaných médiách
Zdroj: Freidingerová, Ivanič, Chalupková, 2020, s. 7

O migrácii s novinármi: porovnanie s Českou republikou

Štatistické zobrazenie stavu témy migrácie v médiách vhodne doplnili rozhovory s dvanástimi respondentmi z rôznych redakčných „prostredí“ (od tlačenej cez online médiá a rádiá až po televíziu; zo súkromných médií aj z verejnoprávneho média). Keďže išlo o formu pološtruktúrovaného rozhovoru, mohli sme si všimnúť, na čo upriamovali respondenti pozornosť a k akým témam sa opakovane, v rámci rôznych otázok, vracali, prípadne ktoré témy sami otvárali. Výskum s totožnou metodológiou sa udial aj v Českej republike a vo výpovediach novinárov v oboch krajinách zároveň vznikli pomerne významné diskrepancie, preto v tejto časti práce prinášame aj porovnanie vnímania novinárov v oboch krajinách.

Širší kontext alebo prizma roku 2015?

Z rozhovorov so slovenskými novinármi vyplýva, že migráciu vnímali širšie než len cez jej konkrétnu formu, teda tzv. migračnú krízu z globálneho Juhu do Európy po roku 2015. Vo výpovediach často spomínali samých seba ako migrujúcich z východu Slovenska; spomínali obyvateľov Slovenska ako migrantov či migrantky (napr. opatrovatelky v Rakúsku); hovorili o ekonomickej migrácii na Slovensko (Srbi, Ukrajinci, Rumuni prichádzajúci za prácou k nám). Hoci je rok 2015 vnímaný ako zlomový, iba dvaja z 12 respondentov uviedli ako svoju prvotnú profesionálnu skúsenosť s migráciou udalosti v Európe po roku 2015: *„...predtým som ju okrajovo vnímal ako niečo, čo je prirodzené a čo súvisí aj so Slováckmi, ktorí boli na opačnej strane, že odchádzali zo Slovenska. Ale taká vyslovene prvá skúsenosť, na ktorú si viem spomenúť, je tá migračná vlna, keď začínala.“* Zvyšní respondenti a respondentky prišli do kontaktu s migráciou už skôr a pokrývali ju z rôznych oblastí a perspektív. Väčšina respondentov zároveň vnímala migráciu ako čosi prirodzené, avšak rok 2015 považovali za jednoznačný zlom.

Z rozhovorov s českými novinármi je pozorovateľný skôr opačný trend – väčšina respondentov si svoju prvú profesionálnu skúsenosť s migráciou asociovala s tzv. migračnou krízou. Vnímanie novinárov tak bolo primárne sústredené na konkrétnu podobu migrácie (z globálneho Juhu do Európy) v konkrétnom časovom období. Z tejto skutočnosti usudzujeme, že zatiaľ čo pri slovenských novinároch pokrývajúcich migračné témy bola vyššia pravdepodobnosť, že pohľad na migráciu bude komplexnejší, čo sa prejavilo aj v kvalite a širšom diapazóne tém o fenoméne migrácie, českí novinári podľa výsledkov našej analýzy tendovali k pokrývaniu migrácie z hľadiska konkrétnej situácie, ktorá bola v česko-slovenskom verejnom diskurze pomerne výbušnou témou.

Publikum na prvom mieste: rovnako, a predsa inak

Novinári zo Slovenska sa snažia podľa vlastných slov fenomén migrácie priniesť aj svojmu publiku v širšom kontexte, pričom to považujú za súčasť svojej spoločenskej zodpovednosti ako žurnalistov a žurnalistiek. Zároveň hovorili, že tým nechcú nikomu vnucovať konkrétny názor. *„V podstate možno aj prinášať také objektívne informácie o tých javoch, nie že vnucovať nejaký názor, ale ako keby objasniť tým ľuďom, že čo sa deje, prečo tí ľudia odchádzajú, ako tá cesta prebieha, kam idú, tam kde sa dostanú, ako sa s nimi nakladá, aby mali vlastne možnosť zistiť, ako celý ten proces vyzerá, aby tie názory neboli pomýlené.“*

V slovenskom kontexte sa veľmi často objavovala kritika politických predstaviteľov. Novinári chceli vyvažovať extrémne zjednodušenia, keďže migrácia je podľa nich z úst politikov často podávaná zjednodušene a s cieľom zbierať politické body. Takmer všetci respondenti v tejto súvislosti hovorili o politizácii témy migrácie, čo sa prejavilo predovšetkým pred parlamentnými voľbami v roku 2016. *„V tých parlamentných v 2016-tom to malo asi najväčší vplyv. Teda strany, ktoré by asi nedosiahli taký úspech*

nebyť migračnej krízy, dokázali ju využiť vo svoj prospech. Presne tým, prácou s emóciami, so strachom...“

Novinári sa kriticky stavali k zavádzajúcim tvrdeniam nielen od politikov, ale aj iných médií. Vyjadrovali pritom ambíciu pravdivo a vyvážene informovať, vysvetľovať publiku migráciu v kontexte, prinášať osvetu, tvoriť opozíciu ku konšpiračným/dezinformačným, realitu ohýbajúcim a novinárske štandardy ignorujúcim médiám a k nepodloženým, prípadne zavádzajúcim politickým vyhláseniam tak, aby ľudia neboli prostredníctvom témy migrácie zavražďovaní a politicky manipulovateľní. *„Je to naša služba ľuďom, naša služba verejnosti, aby boli informovaní správne.“*

Českí novinári taktiež považovali svoje publikum za dôležitého aktéra – avšak pri časti z nich sa vzťah novinár-publikum uberal iným smerom: skôr než vysvetľovať ľuďom migráciu v širšom kontexte časť českých novinárov poukazovala na to, že sa svojim publikom riadia. Cieľom bolo vyvolať emócie a nahnať zisk, ako to povedal jeden respondent z online média, keď sa vyjadroval k výberu fotografií k článkom: *„Áno, ja to predpripravím, vrátane fotiek. Samozrejme, že sa to niekedy zmení. Jednoducho, aby to bolo chytľavé. Hra so strachom, s tým sa hrá. Len ženská v šatke nestačí, celá zahalená vyvolá väčší strach a ukáže ten islam ako tú hrozbu. Dôležitá je pritom čítanosť, prípadne zisky.“*¹² Slovenskí respondenti sa o zámere manipulovať emóciami svojho publika nezmiňovali, resp. viacerí spontánne uviedli, že hoci je marketing najmä na webe podstatný, informačná hodnota stojí vždy pred marketingovou.

Migranti ako zdroj

Paleta oslovaných zdrojov do mediálnych výstupov bola v odpovediach novinárov z oboch krajín značne pestrá. Ako z výpovedí vyplýva, primárnymi zdrojmi informácií sú takmer výhradne spravodajské agentúry a iné, predovšetkým zahraničné, médiá. Informácie o migrácii sa novinári dozvedali aj z vyhlásení veľkých medzinárodných organizácií (EÚ, OSN...), orgánov štátnej správy a z vychádzajúcich štatistík. Pomerne často spomínali spoluprácu s mimovládnyimi organizáciami a rôznymi odborníkmi, ktorí sa migrácii venujú z rôznych hľadísk. *„...plus pri migrácii veľa slovenských mimovládok, ktoré vieme nakontaktovať, alebo nás oni nakontaktujú, a vieme sa dostať k nejakým príbehom.“*

Veľmi podobné odpovede zaznievali aj z úst českých respondentov. Diskrepancia nastala v zmienke samotných migrantov ako zdroja. Väčšina slovenských respondentov spontánne spomenula aj snahu oslovať samotných migrantov, hoci je to vzhľadom na podmienky viacerých slovenských redakcií skôr vzácnosťou. *„No a je tu tretí zdroj, najväčnejší, ktorý sa v slovenských podmienkach, vzhľadom na to, že tu médiá nie sú také bohaté a nemáme také kontakty ani také možnosti, ale občas sa to podarí aj vďaka grantom a mnohým iným veciam a odvahe niektorých médií. Mali*

¹² Preložené z českého jazyka autormi.

by to robiť v prvom rade buď bohaté súkromné médiá, ale také zatiaľ nevidím, ale mali by to tiež robiť v prvom rade verejnoprávne médiá, a to je to, ísť priamo, naživo na to konkrétne miesto, kde sa to deje, t. j. vidieť to na vlastné oči a urobiť kvalitnú reportáž.“ Naopak, v Českej republike žiaden respondent nespomenul migrujúcich ľudí ako oslovaný zdroj spontánne a táto téma bola vyvolaná až po následnom dopytovaní sa výskumníka.

Záver

Kvantitatívna časť nášho výskumu ukázala, že čitatelia viacerých seriózných slovenských médií mohli cez leto 2018 čítať o migrácii prostredníctvom viacerých tém – ani jedna výrazne nedominovala a paleta tematického rámcovania sa tak javí byť značne široká. Primát si však v tejto oblasti držali najmä témy kriminality a situácie na trhu práce – kriminálna tematika pritom mierne dominovala aj z dôvodu ďalších intervenujúcich premenných, ktorými boli dve udalosti (únos vietnamského diplomata a smrť Henryho Acordu).

Druhé miesto tematicky obsadila situácia na trhu práce, čo čiastočne súvisí aj s tým, ako migráciu vnímajú slovenskí novinári – rozhovory s nimi ukázali, že migráciu chápu v širšom kontexte ako prirodzenú súčasť ľudstva, a dokonca aj ako prirodzenú súčasť obyvateľov Slovenska. Kvantitatívna časť ukázala, že dominujúcou témou bola pracovná migrácia, nie migrácia z globálneho Juhu, ktorá sa Slovenska dotkla len okrajovo. Naopak, v Českej republike silno dominovala asociácia s tzv. migračnou krízou, teda s konkrétnou formou aj časovým obdobím migrácie.

Iné výskumy ukazujú, že seriózne médiá na Slovensku sa v oblasti migrácie snažili humanizovať prichádzajúcich ľudí a pozorovateľná bola snaha „...*médií vyvažovať negatívne nastavený verejný diskurz.*“¹³ Kvantitatívna časť nášho výskumu nemohla dospieť k takýmto podrobným tvrdeniam z logiky zvoleného výskumného dizajnu, avšak spomínaná snaha médií vyvažovať politické tvrdenia a presvedčenie verejnosti, ktoré bolo politickým diskurzom ovplyvňované (a ktorý bol mnohokrát značne protimigračný a zavádzajúci¹⁴), sa do značnej miery odzrkadľovala vo výpovediach novinárov a novinárov, ktorí považovali vysvetľovanie migrácie svojmu publiku v kontexte za svoju spoločenskú zodpovednosť. Naopak, časť českých novinárov publikum považovala za aktéra, ktorým by sa mali riadiť, aby zvýšili svoju čítanosť a tak i zisk. V kvalitatívnej časti príspevku sme poukázali aj na ďalšie diskrepancie pri vnímaní témy migrácie.

¹³ CHUDŽÍKOVÁ, H. Alena: Obraz utečencov v médiách na Slovensku. In HLINČÍKOVÁ, Miroslava – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.): *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť?: Slovensko, migranti a utečenci*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2016, s. 100.

¹⁴ CHUDŽÍKOVÁ, H. Alena: Obraz utečencov v médiách na Slovensku. In HLINČÍKOVÁ, Miroslava – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.): *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť?: Slovensko, migranti a utečenci*. Bratislava : Inštitút pre verejné otázky, 2016, s. 101-107.

Literatúra a pramene

BAUMAN, Zygmunt – MAY, Tim: *Myslet sociologicky: Netradiční uvedení do sociologie*. Praha : Slon, 2010. 239 s. ISBN 978-80-7419-026-1.

ENTMAN, Robert: Media framing biases and political power: Explaining slant in news of Campaign 2008. [online]. In *Journalism: Theory, Practice and Criticism*, 2010, roč. 11, č. 4, s. 389-408. DOI: 10.1177/1464884910367587. ISSN 1464-8849. Dostupné na internete: <<http://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1464884910367587>>. [cit. 2019-02-24].

GOFFMAN, Erving: *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*. Boston : Northeastern University Press, 1986. 600 s. ISBN 9780930350918.

CHUDŽÍKOVÁ, H. Alena: Obraz utečencov v médiách na Slovensku. In HLINČÍKOVÁ, Miroslava – MESEŽNIKOV, Grigorij (Eds.): *Otvorená krajina alebo nedobytná pevnosť?: Slovensko, migranti a utečenci*. Bratislava : Inštitút pre verejnú otázku, 2016, s. 95-112. ISBN 978-80-89345-60-1.

McNAIR, Bobbio: *An introduction to political communication*. 6. vyd. London : Routledge, 2018. 266 s. ISBN 978-0-415-73942-9.

REIFOVÁ, Irena et al.: *Slovník mediální komunikace*. Praha : Portál, 2004. 328 s. ISBN 80-7178-926-7.

SEMETKO, Holli – VALKENBURG, Patti: Framing European politics: A Content Analysis of Press and Television News. In *Journal of Communication*, 2000, roč. 50, č. 2, s. 93-109. DOI: 10.1111/j.1460-2466.2000.tb02843.x. ISSN 0021-9916.

VAN DIJK, Teun: Discourse and cognition in society. In CROWLEY, David – MITCHELL, David (Eds.): *Communication Theory Today*. Oxford : Pergamon Press, 1993, s. 107-126. ISBN 9780804723480.

Podakovanie

Príspevok bol zhotovený na základe výskumnej správy „Analýza pokrývania migrácie slovenskými médiami“ (Človek v ohrození, Bratislava 2019) a príručky „Ludia medzi riadkami“ (Človek v ohrození, Bratislava 2020), ktoré boli podporené grantmi „I am European’: Migration Stories & Facts for the 21st Century“ (CSO-LA/2019/410-270-MONDO), a „Ludia medzi riadkami“ (SAMRS/2019/EK/1/2). Ide o navzájom previazané projekty spolufinancované zo zdrojov Európskej komisie a SlovakAid.

Mgr. Pavína Chalupková

Človek v ohrození n. o., program Svet medzi riadkami
E-mail: pavlina.chalupkova@clovekvohrozeni.sk

Mgr. Peter Ivanič

Človek v ohrození n. o., program Svet medzi riadkami
E-mail: peter.ivanic@clovekvohrozeni.sk